

UOT 82(091)

**M.S.ORDUBADİ YARADICILIĞINDA
FİZİKİ TƏRBİYƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

M.İ.ASLANLI

Bakı Dövlət Universiteti

Hunturk50@gmail.com

Qəhrəmanlıq bir xalqın mədəni və siyasi səviyyəsinin məhsuludur. Qəhrəmanlar yetişdirməyən bir xalq heç bir vaxt boynunu əcnəbi boyunduruğunun altından çıxara bilməz.

“Qılınc və qələm” əsərindən

Məqalədə görkəmli ədibin yaradıcılığında xalqımızın milli-azadlıq hərəkatında baş verən olaylardan bəhs edilir.

Əsərdə yazıçının qəhrəmanlarının fiziki yetkinliyi, fiziki hazırlığı, onların ağır siyasi və hərbi mücadilələrdə göstərdikləri hünər və fədakarlıqlar, habelə bir sıra fiziki təlimlər və oyunlarla ilgili münasibəti öz əksini tapır.

Açar sözlər: fiziki mədəniyyət, fiziki hazırlıq, dəyanət, hünər, oyunlar

Azərbaycan bədii nəsrinin ilk nümayəndələrindən biri M.S.Ordubadı ədəbi yaradıcılığa 15 yaşından başlamışdır. İlk təhsilini atası şair Hacığa Fəqindən almış, ardınca Azərbaycanın ilk maarif fədailərindən olan Məmməd Tağı Sidqinin “Əxtər” məktəbində təhsil görmüş gənc ədibin mübarizəyə, üsyankarlığa içində dərin bir meyl vardır. O, cənubda mücadiləyə qalxmış soydaşlarımızın hərəkatına biganə qalmamış və həmin inqilabın fəaliyyətinə yardım göstərən cəmiyyətin üzvü olmasına görə təqib olunaraq 1914-cü ildə Saritsinaya sürgün olunmuşdur. Gənc ədib Böyük Oktyabr sosialist inqilabından sonra Qızıl Ordu hissələrində çalışmış və 1919-cu ildə Həştərxana gələrək, burada “Hümmət” qəzetinin sırası əməkdaşı, sonralar isə həmin dərginin baş redaktoru olmuşdur.

M.S.Ordubadının həmin illərdə çıxan bir çox qəzet və jurnallarda, xüsusilə “Vətən və hürriyyət” (1907) əsərində mücərrəd şəkildə olsa da, vətən azadlığı, milli istiqlaliyyət və inqilabi mübarizə ideyaları geniş əksini tapmışdır.

Azərbaycan bədii irsində tarixi romanlar müəllifi, alovlu publisist kimi

tanınan Məmməd Səid Ordubadi milli tariximizi, etnoqrafiya və mətbəximizi, adət-ənənələrimizi dərinləndirən və bunları nəsillərə, oxucularına böyük bir sənətkarlıq və bədii-fəlsəfi ümumiləşdirmələrlə çatdıran ədibdir. “Dumanlı Təbriz”, “Qılınc və qələm”, “Döyüşən şəhər”, “Gizli Bakı”, “Qanlı sənələr”, “Gənc çekistlər”, yarımçıq qalmış “Dünya dəyişir” kimi romanların, “Koroğlu” operasının librettosunun, dram əsərləri və məqalələrinin məzmunu ilə tanışlıq göstərir ki, M.S.Ordubadi Azərbaycan xalqının fiziki tərbiyə sisteminə dərinləndirən bələd olmuş, fiziki sağlamlıq və fiziki inkişaf kimi keyfiyyətlərin daşıyıcıları olan obrazları ilə bu sahədəki ədəbi-ictimai ənənəni zənginləşdirmiş, fiziki mədəniyyəti ilə seçilən qəhrəmanlarla ədəbiyyatımızı zənginləşdirmişdir. Onun “Dumanlı Təbriz” romanında Cənubi Azərbaycanda məşrutəçilərin XX əsrin əvvəllərində apardığı milli azadlıq mübarizəsi əks olunmuşdur. “Gizli Bakı”, “Döyüşən şəhər” və tamamlanmamış “Dünya dəyişir” (1949) romanlardan ibarət trilogiya isə Bakı proletariatının inqilabi mübarizəsinə həsr olunmuşdur.

Ədibin “Dumanlı Təbriz” romanındakı Əbülhəsən bəy, Nina, Tütüncüoğlu və b. müsbət qəhrəmanlar məğrurluğu, azadlıqsevərlikləri, mübarizə əzmləri, fədakarlıqları, vətənsəvərlikləri və xalq adət-ənənələrinə bağlılıqları ilə seçilir. Bu obrazlar dözümlü, mətin, mərd, cəsərtli, çevik, diribaş, iti hafizəli, həyatsevər və böyük fiziki güc sahibləridir. Müəllif onların keçdiyi fiziki tərbiyə sistemi barədə müfəssəl məlumat vermir. Oxucu onların yaşayıb fəaliyyət göstərdikləri mühitlə tanış olur və təbii ki, onların doğulub böyüdükləri Şərqi mühitini təsəvvür edərkən fiziki tərbiyə sistemini də özlüyündə təxmini olaraq formalaşdırır.

Azərbaycan igidlərinin fiziki inkişaf və hazırlığı fiziki kamilliyi motivləri ədibin “Qılınc və qələm” romanında daha geniş məzmununda bədii təsvir və təqdirini tapmışdır.

M.S.Ordubadinin özünün fiziki sağlamlıq durumu barədə xatirələrində çox maraqlı hadisələr barədə müfəssəl bilgiler verir. Çox erkən yaşlarından əmək fəaliyyətinə başlayan ədib həyatda ağır əzab və mərhumiyyətlərlə qarşılaşmalı olur. Ordubadda dördsinifli şəhər məktəbini bitirdikdən sonra müxtəlif fabrik və zavodlarda gərgin çalışan gənc özünün dediyi kimi, “istismarçı quruluşun bütün ağırlığını öz üzərində hiss edir”. Lakin özünün təbii cismani möhkəmliyi, gümrah bədəni sayəsində ağır fiziki əmək işlərinin öhdəsinə tab gətirir. Keşməkeşli bir həyat yaşayan ədib həmin məşəqqətli, dözülməz mərhumiyyətlərə yalnız öz fiziki və iradi gücünün sayəsində dəf etdiyini kədərlə yada salır: “Sağlam bədənim var idi, yorğunluq nə olduğunu bilmirdim. Hər kəsdən əvvəl isə gəlib, hər kəsdən də sonra gedirdim. Zavod sahibi Karapet Babayev də (erməni - M.A.) “sağ ol” deyə hey fəaliyyətimi tərifləyirdi” (1, 7).

Yaradıcılığında idman mövzusunda qismən də olsa yer ayıran M.S.Ordubadi, xüsusilə qədim milli xalq idman növlərinə daha çox diqqət yetirir. Yazıçı Təbrizdəki cıdır yarışlarında şimşək kimi süzən yel qanadlı şahbaz atların tərkinə oturan miniçilərin fiziki ustalılıqlarını önə çəkir. Yerli əhəlinin

belə idman tədbirlərindən xoşnud olduqlarını, hətta ən gözəl kef, eys-işrət məclislərindən üstün tutduqlarını da vurğulayır: “Bugünkü at yarışına getmək, “Həkmvar” bağlarına kükü yeməyə getməkdən daha nəşəlidir” (3, 441).

Tarixi romanlar üzrə bir sıra sanballı əsərlər müəllifi kimi şöhrət tapmış ədib, yaradıcılığında fiziki mədəniyyət, milli-xalq idman oyunları, habelə əqli və intellektual oyunların ən populyar növü olan şahmat haqqında da maraqlı bilgilər verir. Ədib əgər şahmat taxtasını döyüş meydanına, onun piyada, fil, at, vəzir və şah kimi fiqurlarını isə cəng savaşındakı piyada, at, top, zabit, sərkərdə və sairə ilə parallel müqayisə edərək döyüşün strateji və taktiki təhlilini araşdırmaqla, çovkan oyununun gələcək döyüşçüləri cəld, güclü, mətin və davamı, habelə cismani cəhətdən əzəmətli, fiziki baxımdan dəyanətli olması üçün türkün ərđəmli ərənlərinin atüstü oyunları mükəmməl mənimsəmələrini başlıca məziyyətlərdən hesab edirdi. Ədibin yaradıcılığında məhz çovkan oyunu ilə bağlı qələmə aldığı yarım-fəsildə bu idman oyununun maraqlı tərəfləri dərin diqqət çəkir. Əsərdə göstərilir ki, ərəb işğalçı orduları Azərbaycanı istismar etdikləri dövrlərdə vətənimizdə çovkan idman oyunu çox geniş yayılmışdır. M.S.Ordubadı “Qılınc və qələm” əsərlərində bu oyuna daha geniş yer verir. Bir sıra tarixi faktlara əsaslanan həmin romanın “Çovkan oyunu” bölməsində qeyd edilir ki, ərəb hakimləri xilafətin mərkəzində keçirilən yarışlarda iştirak etmək üçün çovkan oyununun ən yaxşı oyunçularını oraya aparırdılar” (3, 365).

Əsərdə göstərilir ki, hələ XII əsrdə çovkan Azərbaycan həyatında ən qədim oyunlardan hesab olunurdu. Şirvanşah Axsitanın sarayda tez-tez təşkil etdiyi oyunlardan biri də çovkan idi. Bu idman oyununda şahın say-seçmə igidləri ilə bərabər, öz oğlu Mənuçöhr və qardaşı oğlu Fəribürz də yaxından iştirak edirdilər: “Mənuçöhr çaparaq topun yanından ötəndə çovkanı qaldırırdı. Onun səmənd atlı rəqibi bircə göz qırpımında Mənuçöhrü qabaqladı. Bu, Firidunun oğlu Fəribürz idi. Onun mahiranə zərbəsindən top göyə qalxdı” (1, 69).

Ədib xilafətin mərkəzi Bağdad şəhərində keçirilən top və çovkan yarışını təsvirəgəlməz bir gözəlliklə, bu oyunun bilavasitə mahir bilicisi kimi təqdim edir. Xilafətə tabe olan iyirmi yeddi hökmdardan kimin gətirdiyi oyunçunun yarışın axırında qalib kimi topu xəlifəyə təqdim etməsini həsəd və həsrətlə gözlədirilər. Bu şən Azərbaycan hökmdarı Atabəy Məhəmmədin gətirdiyi cəsur oyunçu Fəxrəddinə nəsib olur.

Bahadırlığı, yenilməzli, cüssəli vücudu, dəyanəti, mərdanəliyi yüksək dəyərləndirən ədib, yaradıcılığında da hər bir soydaşını bunlardan bəşəri xidmətlər, insani keyfiyyətlər, humanist əməllər üçün yararlanması arzusu ilə yaşayır. Görkəmli yazığımız millətinin övladlarının əqli, mənəvi cəhətdən yetkin gördüyü kimi, onları fiziki-cismani tərəfdən də kamil görməkdən iftixar duyaraq, qürur hissi keçirir, həm də bu xoşnud əvvəldən nəşə duyur, məmun olur. Onun “Dumanlı Təbriz” romanında Yekan sakini olan Novruz adlı qocanın faytonunda Təbrizdən Mərəndə gedən qızlar həmin yerli əhalinin fiziki kamillik baxımdan çox heyrətamiz olduqlarını israrlayır: “Yekan seyidləri çox uca boylu, çox da qüvvətli bir tayfadır. Bunlar İran ordusunda yalnız topçuluq

vəzifəsində məşhur olurlar” (2, 346).

M.S.Ordubadinin şah əsəri olan “Qılınc və qələm” adlı tarixi romanında fiziki tərbiyə, fiziki mədəniyyət, hərbi təlimi, habelə qəhrəmanlıq motivləri ilə bağlı olduqca maraqlı səhnələr vardır. Əgər tarixin qəhrəmanlıq səhifələrində yunanlar Troyası və İskəndər ilə, İtalyanlar Hanibaldı ilə, almanlar Bismarkı ilə, fransızlar Napoleonu, ruslar əslən türk mənşəli Suvorov və Kutuzovu ilə tanınırsa, türklər isə dünyaya Mete, Atilla, Çingiz xan, Batı xan, Alp Arslan, Sultan Mehmet, Əmir Teymur, Bayazid, Toxtamış, Sultan Yavuz, Şah Xətai, Sultan Süleyman, Atatürk kimi yalnız kəsərli qılıncı ilə deyil, əqlin zəkası, hünərin qüdrəti ilə dünyaya meydan oxuyan neçə-neçə əfsanəvi qəhrəmanlar, fəvqəlbəxər sərkərdələr, qüdrətli hökmdarlar, adil padşahlar, cahanşümul bəhadırılar bəxş etmişdir.

İmkləməkdən əvvəl üzməyi, yeriməkdən öncə at minməyi, qurşaq tutmağı, ox-yay dartmağı, nizə süzdürməyi, qılınc toqquşdarmağı sevən türk cocuğunun yeğənə arzusu yalnız əlçəklik və ərdəmlik olmuşdur.

M.S.Ordubadi dərin zəkası, geniş dünyagörüşü, parlaq təfəkkürü, iti fəhm-fərasəti ilə yanaşı, eyni zamanda yenilməz pəhləvanlığı və sərdarlığı ilə seçilən güdrətli türk xaqanlarının ən adi nümunəsi kimi Atabəylər dövlətinin hökmdarlarının fiziki kamillik və qəhrəmanlıqları ilə bağlı bəzi məqamları önə çəkir. Ədib “Qılınc və Qələm” əsərində Eldənizlər dövlətinin hökmdarları Şəmsəddin Eldəniz, oğulları Məhəmməd Cahən Pəhləvan, Qızıl Arsan, Qütlüğ İnanç, Əbubəkr, Özbək və b. fiziki məharətindən, hərbi bilik, bacarıq və vərdişlərindən müfəssəl söhbət açır. Ədib əsərdə Məhəmməd Cahən Pəhləvanın oğulları - Qütlüğ İnançla qardaşı Əbubəkr arasında gedən anlaşılmaz cəng savaşını təsvir edir. Yazıçı qarşı-qarşıya gələn bir-birinə hərbi-zorba gələn qoç igidlərin mənəm-mənəmliyini belə təqdir edir: “Qütlüğ İnanç ... dedi: - Qoy Əbubəkr özünü müdafiə etmək üçün minlərlə xalqın ölümünə əmr verməsin. Qoy onun özü mənim müharibəmə çıxsın. Qoy qılıncını çəkib mənə hücum etsin. İkimiz müharibə edək. Şərqi bütün pəhləvanları, sərkərdələri, qəhrəmanları, igidləri buradadır. Qoy onlar özü bizim aramızda həkəm olsunlar. Cahən pəhləvan Məhəmmədin pəhləvanlıq mirası kimin əlinə qatmışsa, qoy məmləkət də onun ixtiyarında qalsın.

Qütlüğ İnanç bunu deyərək atını oynatdı ...!” (8, 215).

İstedadlı yazığımız Atabəylər hökmdarı Məhəmməd Cahən Pəhləvanın yadigarı olan Qütlüğ İnançla Əbubəkr qardaşlarının döyüş səhnəsindən əvvəl onların fiziki yetkinliklərini, əzmkarlıqlarını, pəhləvanlıq rəşadətlərinin bədii təsvirini obrazlaşdırır. Romanda göstəriləyi kimi, hər iki hökmdar-sərkərdə gəncdirlər, cürətli, inadkar və ötkəmdirlər. Bunların qətiyyətliliyi, təkidliliyi, dözümlülüüyü və xüsusilə də nəhayətsiz fiziki güc və qüvvələri barədə döyüşə tamaşa etməyə gələn tamaşaçılar çox şişirdilmiş şəkildə əfsanəvi söhbətlər aparırlar.

Doğulan gündən bəri bir-birinin üzünü bircə dəfə də görməyən qardaşlar döyüş meydanında cəng savaşına çıxmağa hazırlanırlar. Döyüşü səbirsizliklə

izləyən adamların söhbətlərini ədib belə səciyyələndirir:

- Qütlüğ İnanç şir şikarına çıxmağı sevir.
- Vəlihəd (Əbubəkr – M.A.) əlini yatmış dəvənin belinə qoysa, dəvə qalxa bilməz.
- Qütlüğ İnanç bir qılıncla filin boynunu yerə salmışdır.
- Vəlihəd dörd min məcməyini bir-birinin üstünə qoyub mum kimi yumşaldır.
- Gümüş sikkəyə bir kərə barmağını sürtən kimi yazılarını silir.
- Əlləri dəmir zənciri çəkib qıracaq qədər qüvvətlidir” (8, 217).

Əsərdə Cahən Pəhləvanı ölümün pəncəsindən xilas edən sərkərdə Fəxrəddinin bacısı qızı olan kəndli balası Gözəllə Atabəylər hökmdarının aralarında gedən dialoq fiziki yetkinlik, cismani möhkəmlik baxımından çox maraqlıdır: “Atabəy siyirmə qılıncla qapını həyəcanla açdı. Qapıda uzunboylu bir qızın əlində balta görürkən təkan yedi, qızın onu öldürmək üçün gəldiyini zənn edərək qılincini qaldırıb vurmaq istədikdə qız baltanı qılincin qarşısına tutub vüqarla dedi:

- Tələsmə hökmdar, yaxşılığa qarşı yamanlıq böyük adamlar üçün nöqsandır. Mən səni öldürmək üçün yox, ölümdən qurtarmaq üçün gəlmişəm” (7, 346-347).

Romanda yazıçı Gözəlin timsalında türk qız və qadınlarının hünər və fərasəti, diribaşlılığı, cəsur qəlb sahibi kimi təqdim etməsi təsadüfi deyildir. Ana xatun, Burla xatun, Selcan, Banuçiçək, Nigar, Telli, Məhəbub, Ərəbzəngi, Tomris, Əleykə Konüldaş, Taclı xanım, Bəhrüzə xanım və b. neçə-neçə ərən qurd ürəkli nənələrimizin gen yadigarı kimi səciyyələndirmişdir.

İstedadlı sənətkarımız həmin məqamda Cahən Pəhləvanı yaxşı tanımayan gənc, inadkar qıza hökmdar əslən kim olduğunu bildirmək istəyir. Şahənşah qıza özünü yalnız hökmdar kimi deyil, həm də əslində yenilməz, şücaətli bir pəhləvan olduğunu bəyan edir: “– Mən özüm də pəhləvanam. İndiyə gədər mənimlə tək-tək qarşı-qarşıya çıxanların qalib gəldiyini görməmişəm. Səni sevən Zat hələlik öz qılincini bir kimsəyə təslim etməmişdir. Mən bir ölkənin və bir məmləkətin pəhləvanı deyiləm, Cahən pəhləvanıyam” (7, 355).

Yazıçı hökmdara yenidən həyat bəxş edən həmin qətiyyətli, inadkar, məğrur bir türk xanımı olaraq əzmkarlığı ilə onu heyrətə gətirən Gözələ vurulduğunu və onunla əslində evlənmək eşqinə düşdüyünü göstərməklə bərabər, həm də qarşısındakı insanın füsunkarlığını, yenilməzliyini, məğrurluğunu və fiziki kamilliyini də önə çəkir: “Doğrudur, qız gözəldir. Lakin onunla bir ailə düzəldib yaşamaq mümkün deyil. O heç bir zaman kişiyyə itaət etməz. Doğrudur, qızıdır, lakin kişilik iddiasındadır. Peşəsi at minmək, qılinc, nizə oynatmaq, ox atmaq, mizraq işlətməkdir. Nədənsə, cəmiyyətimiz ona qadınlıqdan tələb olunacaq şəkli verə bilmir” (7, 361).

Ədibin igidlik və qəhrəmanlıq motivləri üzərində köklənmiş ən yad-daqalan əsərlərindən biri də “Dumanlı Təbriz” romanıdır. Bu aydın bir həqiqətdir ki, sücaətə, ərđəmliyə zəmin yaradan ən başlıca xüsusiyyətlərdən biri in-

sanın fiziki keyfiyyətləridir. Danılmaz faktdır ki, iri cüssə, qıvraq vücut, möhkəm əzalar, mütənasib bədən, hər şeydən öncə fiziki təmrinləri mütəmadi icrası sayəsində formalaşır.

Dönməz xarakter, mətinlik, əzəmkarlıq, iradi səy və s. kimi müsbət psixoloji faktorların yaranması insanın fiziki hazırlığının arqumenti kimi dəyərləndirilir. Bir sözlə, böyük qəhrəmanlıqlar, əfsanəvi igidliklər göstərmiş alpları cəngavərlikləri, onların fiziki-cismani yetkinlik səviyyəsi və yüksək fiziki mədəniyyətinin nəticəsi kimi dəyərləndirilir.

Tarix boyu ərənlər yurdu olan Azərbaycan xalqı heç vaxt zülmə, istibadada baş əyməmiş, onun bahadır övladları uzun qılınc əlində şahbaz atına süvar olaraq yağılara divan tutmuşdur. Keçən əsrin əvvəllərində Güney Azərbaycandakı həmdillilərimizə sərdarlıq etmiş böyük mücahidəmiz Səttar xanın başçılığı altında azadlıq mübarizəsinə qalxan xalqımızın qəhrəmanlıqlarından bəhs edən ədibin “Dumanlı Təbriz” romanı da bu qəbildəndir.

M.S.Ordubadı yüksək fiziki hazırlıqlı, möhkəm bədənli, cəsur, inadkar oğul və qızlarının Səttar xanın sərkərdəliyi sayəsində apardıqları qovğa və savaşırdakı onların hünər və şücaəti parlaq təsvir edir: Maraqlı burasındadır ki, həmin qanlı üsyanda Səttar xan dəstəsinin arasındakı ana və bacılarımız misilsiz rəşadətdə heç də kişilərdən geri qalmırlar. Böyük toplumun, möhtəşəm izdihamın qarşısında alovlu nitqi ilə hayqıran Səttar xan əsarətə, istismara dözməyən millətini mücadiləyə səsləyir: “Azərbaycan xalqı! Əsirlər tarixinin vərəqlərini çırın... Bir neçə il bundan qabaq kimin əqlinə gələrdi ki, Azərbaycan qızı əlində silah azadlıq mübarizəsinə çıxacaq .... Zeynəb və Dilrubalar böyük gələcəyin nümunələridir” (2, 212, 220-221).

Böyük yazığımız həmin əsərdə yaratdığı Zeynəb, Dilrubə kimi Azərbaycan türk xanımlarının obrazındakı yüksək vətənsəvrlik, milli tənsibkeşlik, hünər və cəsarət oxucuda dərin təəccüb doğurur.

Zeynəb, Dülrubə və s. kimi azadlıq, istiqlaliyyət uğrunda əfsanəvi qəhrəmanlıqlar nümayiş etdirmiş el qızlarımızın fədakarlıqları bu gün ermənilərlə müharibə şəraitində yaşayan yurddaşlarımızın şüurunun dərin qatlarına həkk olunmasında, habelə onlarda milli mənlilik şüurunun formalaşması işində günümüzün ən aktual problemi kimi daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Bu kimi nümunələr gənclərin mənəvi-iradi keyfiyyətlərinin formalaşmasında, onların vətənsəvrəsinə tərbiyə olunmasında igidlik, qəhrəmanlıq ruhunda püxtələşməsində də başlıca amil ola bilər. Əsərdə oxucunu hünərə, rəşadətə səsləyən, onlarda torpaq, Vətən, millət yolunda fədakar olmağa, coşan hissələrini səfərbər edərək yağlı üzərinə həmlə edərək yalnız zəfər haqqında düşünür. Yazıçını ərənlərlə bir sırada çarpışan Zeynəb və Dilrubə kimi personajları el övladlarını bir daha əzmkarlığa çağırır:

Cavad aga – Zeynəb, yaralanmısan?

Zeynəb – Salar və Sərdar sag olsun! (Pulemyotu səngərə çəkir).

Qüdrət – Saman meydan tərəflərində nə var?

Zeynəb – Orda işi bitirdik. Düşmən çoxlu tələfat verib qaşdı. Sərdar əmr

verdi ki, pulemyotu Quruçay səngərinə aparım ...

Qüdrət (Zeynəbə) – Bəs Dilrubə harada qaldı?

Zeynəb – Dilrubə Dəvəçi qapısında vuruşur ...” (2, 252-253).

M.S.Ordubadi azadlıq əşiqi Səttar xanın ən öndə gedən cahangir sərkərdələrindən olan Bağır xanın yenilməz bahadırlığından, pəhləvanlıq şücaətindən, habelə onun fiziki kamilliyindən də geniş söhbət açır. Müridi Səttar xanla daim birgə olan Bağır xan bütün qovğa və savaflarda yüksək dəyanət göstərir. Qorxubilməz bu türk ərəni istər əlbəyaxa, istərsə də kütləvi savaflarda hər an cəngə atılmağı özünə şərəf bilir. Və bundan fəxarət duyaraq qürur hissi keçirir.

Ədib “Dumanlı Təbriz”də döyüşçü qardaşlarında ruh yüksəkliyi qaldırmaq istəyi ilə hayqıran Bağır xanın dili ilə bu günümüzə səslənən olduqca ibratəmiz bitkin bir fikirdə deyir: “Mücahidlər, igidlik və imtahan vaxtıdır. Cəbhədə ölmək daha şərəflidir. Möhkəm dayanın, qoy düşmənlər bilsin ki, Azərbaycan xalqı ayaqlarda sürünməyəcəkdir!” (2, 254).

Yazıçı-dramaturqun fiziki mədəniyyət, fiziki-cismani yetkinlik və igidlik, qəhrəmanlıq motivləri ilə bağlı bu kimi səpgilərə “Böyük quruluşa” pyesində də rast gəlinir. Ordubadi həmin əsərdə, millətimizin şir biləkli balalarının bir-mənalı olaraq div gövdəli, darvaza kürəkli, çinar boylu, əjdaha güclü, timsah zəhmli, hər qolunda bir ulus gücü olan basılmaz övladlar olmasını xatırladır. Əsərdə dünya görmüş ağsaqqal müəllim Mürid kişi gənc mühəndis Qəhrəmana əfsanə, rəvayət, nağıl və dastan kimi folklor nümunələrinə istinadən ulu əcdadlarımızın bahadırlıq şücaətindən, bənzərsiz fiziki məharətlərindən, əfsanəvi qəhrəmanlıqlarından heyranlıqla danışır. Belə təkrarsız el qəhrəmanlarından biri gərgədan güclü, fil qüvvəli, pələng şücaətli Simuq deyilən pəhləvan barədə söhbət açır.

Ürəyində İran inqilabındakı qardaş və bacılarımızın taleyüklü dərdindən nisgil qalan qoca müəllimin ümidlərini qırmayan Qəhrəman bəy onu nigarançılıq əzabından xilas etmək istəyir: “... Bu yerlərin xoşbəxt günləri çoxdan başlandıdır. İndi İran quldurlarının burnunu əzmək üçün milyonlarca Simuq pəhləvanlarımız vardır” (2, 266).

Yaradıcılığında kamil, yetkin insan kimi şəxsiyyətin formalaşmasında iradənin, xarakterin, mənəvi dözümlü mübariz və üsyankarlıq üçün başlıca atributlardan, vacib komponentlərdən hesab edən ədib heç də yanılmırdı. Bəşərin bir çox düha sahibləri, fikir bahadırları, söz cahangirləri kimi M.S.Ordubadi də xoşbəxtliyin, azadlığın yeganə yolunu yalnız ardıcıl mübarizədə, mücadilədə və çarpışmalarda görür.

Dramaturq yüksək bədii ustalıqla qələmə aldığı “Maral” pyesində Azərbaycan hökmdarı Astiaqın bacısına aşiq olmuş, türkən yenilməz cahangir ərənlərindən biri, fiziki və hərbi bilik, bacarıq və vərdişləri ilə bütün cahanda qibətə doğuran xalq qəhrəmanı Fəramürzün dililə mübarizliyi, üsyankarlığı belə təqdir edir:

Üstünlük üçündür hər mübarizə,

Mübariz olmayan məhv olacaqdır (2, 87).

Mənbələrdə göstərildiyi və müasirlərinin qeyd etdiyi kimi, görkəmli ədib şəxsi həyatında şahmat oyununa dərin maraq göstərmiş. Aydın həqiqətdir ki, təfəkkürün cilalanmasında, zehni qabiliyyətin itiləşməsində, habelə təxəyyülün dərinləşməsində, xüsusilə insanda yüksək səbr, iradi dözümlü, xarakter tərbiyə edən qoca Şərqi ən populyar oyunu olan şahmata xalqımızın görkəmli zəka sahiblərinin, fikir dühalarının, demək olar ki, hamısı müraciət etmişlər. O cümlədən, Ordubadi də bu məsələdə kənarda qalmamışdır. Yazıçı-dramaturqumuz “Maral” pyesində şahdan siyasi müstəvidə məcaz şəkildə istifadə etməklə əsərin bədii dəyərini artıran gözəl, oxunaqlı, orjinal bir süjet yaratmışdır. Astiaqın müdrik vəziri Sərtac, dostu Şahmar arasındakı dialoq diqqət çəkir:

İndi gəlsin görüm nə deyir Bəhmən,
Şahmat taxtasıdır bu günkü həyat.
Çox Şahlar səhnədə qalacaqdır mat,
Siyasət ən böyük sənətkarlıqdır.
Hər kəsdə bu sənət bir az artıqdır
Şahmat səhnəsini o pozacaqdır,
Siyasət bilməyən uduzacaqdır (2, 115-116).

Bütün dünya tarixində ən qüdrətli xaqanlar, şahlar, krallar, imperatorlar və s. ən müdrik, fəzil, tədbirli, uzaqgörən kamil şəxsləri özlərinə vəzir götürmüşlər. Belə padşahlardan biri də Midiya hökmdarı Astiaqdır ki, şair həmin dram əsərində yaratdığı 155 yaşlı vətənpərvər, qeyrətli, şərəf və ləyaqəti ilə şahının nüfuzunu, etibarını qazanan Bəhməndir. Bu üləma insan dövlətin xarici və daxili siyasətinin çox aydın tənzimləməsində, onun iqtisadi, siyasi, hərbi işlərinin yüksəldilməsi işində şahmat taxtası üzərindəki fiqurlara diqqətini qədərincə artırır.

Xaqanın hüsurunda ona təmkinlə şahmatda apardığı müşahidələrin kontekstində olduqca ağıllı tədbirlər keçir. Əsərdə öz hüsyarlığı ilə xalqına möhkəm dayaq olan vəzir ölkəsinə gələn təhlükənin səmtini sərrast göstərərək hökmdarını bəri başdan xəbərdar olmağı tövsiyə edir:

İttifaq düzəlmişdir aysorilərlə İran,
Onların ikisin də döyəcək bir gün Arran.
Nə qədər Bəhmən sağdır, uduzulmaz bu şahmat,
Əgər sadıq vəzirsən, çalışıb birlik yarat (2, 117).

Ədibin orta əsrlər Azərbaycan mühitində baş verən ictimai-siyasi olaylar, ziddiyyətli proseslər, hakimiyyət uğrunda gedən çəkişmələr ustalıqla çözülmüşdür. Onun qələmə aldığı «Qılınc və qələm» əsərində bütün İraq, İran və Azərbaycanın idarə olunması xəlifə Əmirəlmöminin etimadını qazanmış Eldənin dəyanətli xələfi olan Cahan Pəhləvan Məhəmmədə həvalə olunur. Təbriz isə paytaxt olmaqla Azərbaycanın idarə olunması Atabəy Məhəmmədin qardaşı Qızıl Arslana tapşırılır.

Atabəy Məhəmməd üsyan edən aranlıları yatırtmaq üçün sərkərdə Hüsəməddinə çox bel bağlayırdı, lakin onun ordusunun vəziyyətindən xəbəri yox idi. Qızıl Arslan isə Gəncə sərkərdəsi Fəxrəddinə hüsn-rəğbət bəsləyirdi. Bu iki sərkərdənin döyüş səhnəsini şahmat taxtası üzərində qiyabi quran əzəmətli xaqanlar oyununun mahir bilicisi, əsl leylacı (oyunbazı) kimi oyunun gedişi ilə fal açmağa başlayırlar. Görkəmli ədib həmin total müharibə səhnələrindəki əsgərlərin, zabitlərin, atlıların, topçuların, vəzirin və habelə döyüş üçün gərək olan əsləhlərin hamısını bədii təsvir vasitəsi kimi şahmat müstəvisində obrazlaşdırmışdır: «Atabəy Məhəmməd Hüsəməddinin qələbə qazanıb-qazanmadığına fal vurmaq üçün şahmat taxtasına yanaşıb Qızıl Arslana:

- Gəl otur bir əl şahmat oynayaq, - dedikdə, Qızıl Arslan oturdu. Heç bir söz demədən şahmat cəbhəsini bölüşdürməyə başladılar, piyadalar, atlılar və şahlar iki tərəfə ayrıldı. Atabəy oyuna başlar-başlamaz, atları irəli sürməyə çalışırdı, Qızıl Arslan Atabəyin nə etmək istədiyini bilir və onun irəli sürdüyü atlının Hüsəməddinlə bərabər Gəncə üzərinə gedən atlı ordudan ibarət olduğunu anlayırdı» (2, 341).

Göründüyü kimi, böyük M.S.Ordubadi yaradıcılığında şahmat oyununa əbəs yerə geniş yer ayrılmamışdır. Ədibin ayrı-ayrı personajları savaş meydanlarındakı toqquşmalar şahmat fiqurlarının taxta üzərindəki mübarizələri kontekstində maddiləşir. Yazıçı, komandandan niyədalara qədər baş sərkərdə - vəzir, toplar, atlar, fillər, piyadalar qovğa və savaş səhnələrindəki zəfər yürüşlərinin taktiki və strateji yollarını real müharibədə gerçəkləşdirir.

Beləliklə, bu gün nəsillərin tərbiyəsində, onların vətənsəvərcəsinə tərbiyə olunmasında M.S.Ordubadi kimi klassiklərimizin ədəbi irsindən lazımcə bəhrələnmək olduqca zəruri bir vəzifəyə çevrilməlidir. Ədibin yaratdığı fütuhətlər yaratmış ayrı-ayrı qəhrəmanların qəhrəmanlıq şücaəti, onların yüksək fiziki mədəniyyət səviyyəsi bugünkü türk gəncliyi üçün ən parlaq örnək olaraq yaddaşlardan silinməməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, I c., Bakı: Azərnəşr, 1964.
2. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, II c., Bakı: Azərnəşr, 1964.
3. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, III c., Bakı: Azərnəşr, 1964.
4. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, IV c., Bakı: Azərnəşr, 1967.
5. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, V c., Bakı: Azərnəşr, 1967.
6. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, VI c., Bakı: Azərnəşr, 1967.
7. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, VII c., Bakı: Azərnəşr, 1967.
8. Ordubadi M.S. Əsərləri, 8 cildə, VIII c., Bakı: Azərnəşr, 1967.

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ГЕРОИЗМ В ТВОРЧЕСТВЕ М.С.ОРДУБАДИ

М.И.АСЛАНЛЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается национально-освободительное движение азербайджанского народа в творчестве известного писателя М.С.Ордубади. В статье, также рассматривается отношения великого писателя к физической подготовке, культуре героев его произведений во время тяжелых политических и военных катаклизмов XX века.

Ключевые слова: Ордубади, физическая культура, физическая подготовка, героизм, игры, терпимость.

ON THE MOTIVES OF PHYSICAL BEHAVIOUR AND HEROISM IN M.S.ORDUBADI'S CREATIVE WORK

M.I.ASLANLI

SUMMARY

The presented article deals with the events of our people's national liberation movement in the well-known writer's creative work.

The writer depicts the heroes' physical training, courage, braveness, physical exercises and their attitude to some games in the work.

Key words: M.S.Oрдубади, physical culture, physical training, heroism, games, tolerance.